

Szögi László

1848 utóélete a magyar felsőoktatásban

A 150 évvel ezelőtti magyar forradalom kezdeténél közismert és meghatározó szerepet játszott a pesti egyetemi és ipartanodai ifjúság. Az ő fiatalos lelkesedésük, gyors reagálásuk és egyértelmű csatlakozásuk nélkül talán a márciusi ifjak sem érhettek volna el oly gyors eredményeket. A forradalmi lendület március 15-e után sem csökkent és a magyar felsőoktatásban az elkövetkező fél esztendőben több történt, mint egy kis túlzással az előző fél évszázadban. A reformok lendülete Pest-Budán kívül elérte a korabeli egyetemek és akadémiák mindegyikét, a pesti diákokon kívül megfogalmazták követeléseiket, reformterveiket a Győri Jogakadémia diákjai csakúgy, mint a Kolozsvári Királyi Líceum tanárai és hallgatói. A folyamat hasonlóképpen jelentkezett a német tannyelvű Selmezbányai Akadémián, ahol azonban a soknemzetiségű hallgatóság meghasonlott és a nem magyar anyanyelvűek 1848 kora őszén elhagyták a várost. Máshonnan, így a Zágrábi Akadémiáról a magyar diákoknak és tanároknak kellett elmenekülniük. Balázsfalván az erdélyi románok saját önálló román tannyelvű egyetemük felállítását követelték. Budapesten eközben egyetemi reformot, az önálló magyar politechnikum felállítását, a második, kolozsvári székhelyű magyar egyetem létrehozását, és a Magyar Hadi Főtanoda megnyitását készítették elő, hogy csak a legfontosabbakat említsem a korabeli távolba mutató reformtervek közül.

A magyar történeti irodalom máig is elmaradva a némettől, kevésbé tárgyalta a korabeli diákmozgalmak sajátosan demokratikus és nemzetközi jellegét. Csak említeni szeretném, hogy az ún. "egyetemi őrcsapat", tehát a némethez hasonló egyetemi légió felállítási kísérleténél a hallgatók kinyilvánították a közöttük lévő teljes társadalmi és felekezeti egyenlőséget, ami messze radikálisabb eszme volt, mint a korabeli pest-budai közhangulat. Tudjuk, hogy a bécsi egyetemi és műegyetemi légióban igen sok magyar hallgató vállalt szolgálatot, sőt a légió tisztikarának 5-10%-a is magyarországi

születésű diákok közül került ki. Természetes volt ezek után, hogy a bécsi légió diákjai később itt harcoltak a magyar szabadságharc oldalán.

1848-49 diákjai számára, de az egész magyar értelmiség számára is meghatározó volt a forradalom és szabadságharc élménye és ennek emlékét érthetően örökítették át a következő generációk számára. Tudjuk, hogy az egyetemista lét, az értelmiségi élet talán legcsodálatosabb szakasza. Az a szakasz, amikor az egzisztenciális érdekek még nem befolyásolják oly mértékben a döntéseket, hogy folytonos kompromisszumokat kelljen kötnie, az a kor amelyben az ifjúság sokszor naivan ugyan, de minden számítást félredobva tud kiállni eszmék mellett, társadalmi igazságtalanságok ellen. Nem véletlen, – és mi is hány esetben tanítjuk ezt – hogy Európa több forradalmának elindítói között ott találjuk az egyetemista ifjúságot. Nem volt ez másképp Magyarországon sem.

A szabadságharc leverése után a császári önkény tiltotta a forradalomra való emlékezést, és mint ismeretes a német nyelvet tette kötelezővé a hazai felsőoktatásban. 1860. március 15-én a tiltás ellenére a pesti egyetemisták hatalmas tüntetésen emlékeztek a forradalom 12. évfordulójára és az erőszakos rendőri fellépés következtében életét veszítette Forinyák Géza joghallgató. Az ő temetése újabb demonstráció volt a hatalom ellen és számos más tényező mellett e mozgalmak is meghátrálásra készítették az abszolutista kormányzatot.

1867-ig a forradalomra való emlékezéseknek volt bizonyos nemzeti ellenállási jellege, a kiegyezés viszont a konszolidáció kezdetét jelentette. E korszaknak 1848-hoz való viszonya igen ellentmondásos, amiről számos tanulmány született és olyan sokan elemezték. A dualizmuskori pártharcokban minden irányzat hivatkozott a 48-as elődökre, a politikusok között ott ültek a már megöregedett március ifjak, akik különböző karriert befutva egymástól is távol kerültek, vagy éppen kis csoportokban próbálták őrizni 1848-as eszméiket. Sajnos e korszakból kevés a ránk maradt eredeti egyetemi forrás, de a kevés dokumentum és a gazdag sajtóanyag alapján rekonstruálhatók a korabeli egyetemi ünnepek. Az Egyetemi Lapok tudósítói az 1880-as évektől kezdve minden

tavasszal hírt adtak az általában az Egyetem téren kezdődő, majd a Petőfi szoborhoz történő felvonulás után a Vigadó épületében záródó ünnepségsorozatról.

1888-ban a szabadságharc 40. évfordulóján a Petőfi szobornál Csomasz Béla az Egyetemi Olvasókör elnöke beszélt az ifjúsághoz emelkedett stílusban, de úgy ahogy a konszolidációs idők megkívánták:

"Polgártársak! A Petőfi korabeli idők elmúltak. Sok minden megváltozott azóta. De egy nem, s ez a haza iránti kötelesség. Dolgozni fáradhatatlanul nemzeti nagyságunk épületén. Dolgozni, ahogy Isten tudni adta. Szégyen reá aki lomhán vesztegel. Rajtatok van a sor megmutatni, hogy mit vihet ki békében, harczban erős szívláng alatt az elszántság, hatalom és az ércz akarat."¹

Az ünnepségeket általában bankett zárta a Redutban, ahol pl. az idős Irányi Dániel, vagy Degré Alajos mellett ott voltak a notabilitások és az első tósztot a királyra éppen a már említett olvasóköri elnök mondta. Mai szemléletünk szerint nem lehetett könnyű egyszerre ünnepelni Petőfi Sándort és Ferenc Józsefet, gyakorlatilag mégis ez történt, és az évtizedek során bizony elkoptak az ünnepi beszédek fordulatai. Egy jellegzetes ünnepi program az 1889-es évben így alakult:

I. Emlékünnep a Vigadó nagytermében. II. Ünnepi körmenet (Egyetem tér, Kecskeméti utca, Kálvin tér). Itt beszéd az Országos Mérsékelt Ellenzéki Kör előtt (Gerlóczy Gyula joghallgató). Vonulás a Nemzeti Múzeum elé, majd a Nemzeti Színházban a Függetlenségi és 48-as Kör épületéhez, innen a Petőfi szoborhoz. III. Ünnepi lakoma a Vigadóban!²

A rendezésért mindig az egyetemi polgárság volt a felelős. A sajtótudósítások alapján elmondható, hogy hasonló ünnepségek játszódtak le az ország más egyetemein és főiskoláin is, Selmecbányán, Nagyváradon vagy Kolozsvárott. A nemzetiségi

¹ Egyetemi Lapok 1888. március 25. I. évf. 6. sz. 5. p.

² Egyetemi Lapok Rendkívüli ünnepi kiadás 1889. március 15.

környezet bizonyos városokban mégis sajátosabb jelleget adott az eseményeknek. Ne feledjük, például az erdélyi románság a kiegyezés után változatlanul követelte saját egyetemét.

1894-ben Kossuth halála újra nagyobb tömegeket mozgósított. A diákság követelte a középületek gyászlobogózását és az egyetem tanácsai rendkívüli üléseken emlékeztek meg az egykori kormányzó elnök elhunytáról.³ A forradalom félévszázados évfordulóján 1898-ban a szokottnál is nagyobb pompával, de a hagyományos forgatókönyv szerint zajlottak az ünnepségek.

Az első világháború előtti években, sőt évtizedben már az egyetemi ifjúsági szervezetek is erősen differenciálódtak. A konzervatív, csekély népszerűségű Egyetemi és Műegyetemi Kör jelentősége lehangyolott és egyre jelentősebbé váltak a határozott politikai karakterű diákszervezetek, mint pl. A Galilei Kör, vagy a másik oldalon álló és sokak által jóval kevésbé ismert Szent Imre Kör, a Szent Margit Kör, a protestánsok Bethlen Gábor Köre, vagy a zsidó hallgatóság Makkabea Cionista Ifjúsági szervezete. Ugy gondolom történetírásunk még adós e téma részletes feltáráásával. A háború alatt alakult meg a "Demokratikus Főiskolai Hallgatók Egyesülete," amely a Márcziusi Kör nevet is felveszi. Az egyetem rektora ezt az egyesületet nem tekintette jogilag elismertnek és megtagadta részükre előadótermek átengedését.⁴

A világháború alatt a háborús retorika uralta az egyetemi ünnepségeket. 1919 tavaszán már az írja azt Egyetem Lapok vezércikke: "Nem hazug jelszavak ünnepe a mostani szabadság ünnepünk, hanem a szebb jövőjű független demokratikus Magyarországé."⁵ 1918-19-ben számunkra már ismerős fordulatokkal ünnepelték a magyar szabadságharc évfordulóit. A polgári és a szocialista forradalom és egyetemista támogatói példaképét látta 1848-ban, ezért annak radikális forradalmiságát hangoztatta.

³ vö.: Budapesti Műszaki Egyetem Levéltára 3/a- A kir. József Műegyetem tanácsának 1894. március 23-i rendkívüli ülése.

⁴ Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára 1/c Rektori Hivatal iratai 3705/1917 18. sz. irat 1918. február 23.

⁵ Egyetemi Lapok 1919. március 15.

A forradalmi hullám elülte után mondhatni ismét kevésbé volt divatban 1848-ra emlékezni. Elhagyni természetesen nem lehetett, különösen nem 1923-ban Petőfi születésének centenáriumán. Az egyetemeken ekkor hivatalos szünnapot engedélyeztek, de az Országház téri ünnepeken csak személyre, vagy intézményre szóló meghívóval lehetett részt venni.⁶ Ahogy a költő írta "csak a vak Megszokás, a süket Hivatal hozza koszorúit", s szólította meg az ifjúságot, mint majd teszik annyian a 20. században. "Kelj magyar ifjúság, légy te virág magad! Nem drótos füzérbe görbítve, – légy szabad virág, szabad földön, hogy árván maradva megrablott birtokán mondhassa a magyar: Kicsi az én szobám, kicsi, de nem börtön!"

1932-ben március 15. kapcsán megfogalmazták a magyar ifjúság új 12 pontját. Ez többek között a következőket tartalmazta:

"Követeljük az érettségit tett és legalább 21 éves magyar állampolgár részére a cselekvő választói jogot és választhatóságnak 30. évről 24. évre való leszállítását.

Követeljük a diplomás, de elhelyezkedni nem tudott magyar ifjúságból az országos nemzetoktatói kar létesítését, azzal a feladattal, hogy ez a nemzetoktató kar főleg a magyar földmivelő-réteg és a magyar proletariátus felvilágosítására és megerősítésére használtassék fel és a magyar népet a nyomorral egyre veszedelmesebben terjedő bolsevista tanok megtévesztő hatásával szemben a keresztény nemzeti hagyományok ébrentartása s a műveltség terjesztése útján megvédelmezze.

Követelünk áldozatkészséget mindazoktól, akik latifundiumok urai, mamutjövedelmek élvezői és bőségesen fizetett állások halmozói. Szorítsa őket a törvényhozás a jövedelmi adóknak 90%-ig menő progresszivitásával!

⁶ Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltára 1/a Orvostudományi Tanácsulási jegyzőkönyvek 1923. március 13.

Követeljük a magyar diákság egységes szervezetének megalkotását, melyen keresztül az ifjú Magyarország teljes erejével megnyilatkozhat."7

A Gömbös kormány idején az erősödő jobboldali mozgalmak a korábbinál sokkal radikálisabb programjukban kerestek előképet 1848 márciusában. A Magyar Nemzeti Diákszövetség 1933-as címoildalas felhívása már az eljövendő háború előszelének tekinthető. "Bajtársak! Egyetemi Polgárok! ... A márciusi ifjak méltó utódai vagyunk? Érezték: A múlt történelmi tettei fölénk hajolva lángostorként égetnek. Elég volt a kertelésből és a hallgatásból! Induljatok velünk! Ezrek lába daloljon szörnyű magyar márciusi marsot, amire rablásra épített cincérimperializmusok sárguló hősiessége döbbenjen jövőjére"8

Az erőteljesen jelentkező új jobboldal hangja mellett a harmincas években a szokásos március 15-i ünnepségeket egyre többször zavarta meg diáktüntetések zaja. A gazdasági válság után állandósuló diáknymor a változtatni akaró népi radikális gondolkodók felé vonzotta a diákság egy részét. Az Egyetemi Híradó 1937. ápr. 1-i vezércikke foglalta össze kitűnően a népi diákmozgalmak programját:

"Föld alá szorított diákmenzákról, egészségtelen tömeglakásokból, antiszociális elfelejtettségéből jajdult fel ennek az 1937-es március ifjúságnak a hangja, melyben évtizedes elnyomottság és az ámítások nyomán támadt kétségbeejtő kiábrándultság feszítő ereje robbant ki ilyen elemi erővel, magával sodorva a legszentebb magyar hagyomány örök formához merevedett hangulatát.

Ez az ifjúság nem érezte már magának a tradíciókba szűkült márciusokat, mert sorsvertségéből fakadó lelki telítettsége átívelt 89 éven, hogy megértse és megtérjen az első márciusához." ... "a falbarohanás korszaka lejárt, ezért kimondjuk egyöntetű fellépésre, határozott szervező munkára, tudományos felkészültséggel vívott

7 Egyetem-Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók társadalmi és kultúrszemléje 1932. március 15. I. évf. 4. sz. 3. p.

8 Egyetem 1933. március 15. II. évf. 1. sz. 1. p.
324

nemzetpolitikai állóharcra van szükség, mely nem múltó hangulatok szalmalángelkülletében élje ki magát, hanem korszellembe-
gyökerezetten eredeti és átütően nemzetmentő kell, hogy legyen. Elbástyázott hatalmi állások és három millió, emberi életstandard után hiába kiáltó szociális nyomorgó közé ékelődött ez a megoldást követelő, radikális ifjúsági front, mely nem tudja hovatarozandóságát eldönteni és a valódi szociális kiállítás történelmi szerepét magáravállalni.

... az ifjúság másik arcvonala megtalálta a jövő magyar reálpolitikájának útját és eszközeit. Az út: az újjáértékelt ifjú magyar értelmiség eléréséhez vezet, eszközei: a társadalomkutatás, tudományos önképzés, falujárás, szociális kiállítás és mindenekelőtt közép-európai horizonton mozgó magyar nemzeti és gazdasági szempont. A felvázolt munkaterv, amelyet a paraszt- és munkásifjúsággal való gyakorlati és szellemi együttműködés kívánsága fog át, nem lendülhet át az egyoldalúság végletébe."⁹

Tegyük hozzá, e programot a diákságnak csekély, de öntudatos és népben-nemzetben gondolkodó progresszív része vállalta. E mozgalmak későbbi kommunista kisajátítása téves és a tényektől távol álló koncepció alapján történt.

1945 után a baloldali népi mozgalmak, főleg a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége határozott befolyást nyert az egyetemi ifjúság egy jelentős részében. A szabadságharc centenáriumi ünnepesei 1948-ban már erőteljesen politikai jelleget öltöttek. 3 hónappal a baloldali pártok fúziója előtt már a Magyar Kommunista Párt ideológiája uralta a megemlékezéseket. Egyetemi ünnepélyre csak karonként és igen visszafogottan került sor, a hallgatók a Nemzeti Múzeum előtti országos rendezvényen vettek részt.¹⁰

⁹ Egyetemi Híradó. A fiatal magyar értelmiség lapja. 1937. április 1. 1-2. p.

¹⁰ ELTE Lt. Jog- és Államtudományi Kar tanácsülési jegyzőkönyve 1230/1947-48. d.sz. és SOTE Lt. 1/b. 3726/1947-48. d.sz. Ld. még ELTE Lt. 1/a. Egyetemi Tanács jegyzőkönyvei 1947/48. 1460/1947-48. r.sz.

Az ötvenes években március 15-e a kötelező forradalmi hagyomány felmondása lett. Példakép, amelyen már túlléptek ugyan, de amit történelmi hivatkozásként ünnepelni kellett. Ezt tükrözi a Tudományegyetem 1953-as vezércikke.

"...Amiért küzdöttek és életüket áldozták, a független demokratikus Magyarország csak 1945-ben a Szovjet Hadsereg dicső győzelme után valósulhatott meg. Örökségük politikai részét megvalósítottuk: a szocializmust építve már olyan területen járunk, ahová ők még nem láthattak el. Ideológiánk fejlettebb, mint az övék volt, s mégis van mit tanulni tőlük. Van mit tanulni tőlük a társadalomban és a társadalomért élő ember harcok közéleti jellemének kialakítása terén: az a kötelességünk, hogy úgy ragaszkodjunk a marxizmus-leninizmushoz, mint ők a francia forradalom tanításához, úgy legyünk hűségesek a Szovjetunióhoz, ahogy ők hűségesek voltak a feudális Európa ellen összefogó szabadságszerető Európához, úgy szeressük Népköztársaságunkat, ahogy ők szerették a hazát, úgy munkálkodjunk egyetemünk fejlődésén, amint ők."¹¹

Az ünnepségeket akkoriban az Egyetemi DISZ bizottság – az egyetlen hivatalos ifjúság szervezet – rendezte kötelező protokoll alapján. 1956 hozta meg azt a valódi forradalmi lendületet, amelynek mindig is jellemeznie kellene az egyetemi ifjúságot. A Petőfi Kör vitái után 1956. október 22-én alakult meg az ELTE Bölcsészkarán a Március 15. Kör, ahol az országos és egyetempolitika legfőbb kérdéseire kerestek választ. 1956 egyetemistái valóban 1848 utódainak tekintették magukat, amit nemcsak jelszavaik, szervezeteik elnevezése, de retorikájuk is egyaránt igazol. Az ELTE vezetőinek és tanárainak 1956. okt. 29-i nyilatkozata 11 pontban foglalta össze az egyetemi szabadság követelményeit, amelynek több pontja – így pl. a tanszabadság – hasonló volt 1848 törekvéseihez.

A Kádár korszak, de már elődjei is a forradalmak gyöngyfüzéreként akarta bemutatni a magyar és a világtörténelmet. Olyan sorozatnak, amelyben egyenes út vezet Budai Nagy Antaltól, Dózsa Györgyön, Rákóczi Ferencen át egészen Kossuth Lajosig,

¹¹ Tudományegyetem 1953. március. 17. 3. o. Nagy Miklós cikke: 1848. március 15. 326

majd innen a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregéig, hogy azután a történelem a szocialista forradalomban teljesejék be, és valósuljon meg a végső cél a világforradalom, természetesen a nagy szövetséges a Szovjetunió vezetésével. Ez a végtelenül primitív, leegyszerűsítő és ugyanakkor az elnyomottak és a nehéz sorban élők számára tetszetős ideológia több nemzedék történelemszemléletét befolyásolta Magyarországon. Ez az ideológia alapozta meg a három tavasz koncepcióját. Együtt ünnepelni 1848, 1919 és 1945 történéseit, mintegy a történelem beteljesedésének folyamataként.

A Budapesti Orvostudományi Egyetem 1958-as nyilvános tanácsülésén elhangzott beszéd pontosan jelezte e történelemszemlélet érvényesülését.

"Mai forradalmárok világosan, félreérthetetlenül tisztán beszélhetünk és van is mondanivalónk, mert mi a mai történelmi idők forradalmárai az 1848-49-es forradalmárok igazi örököseinek tekintjük magunkat. Mi vagyunk az 1848-49-es forradalom célkitűzéseinek megvalósítói. Mi nemcsak ismételtjük Kossuth, Petőfi, Táncsics mondatait, szavait, elveit, hanem e nagy forradalmárok szellemében dolgozunk: az egész nép számára új világot, új, boldogabb életet építünk.

1848-49 példáját, útmutatásait és történelmi tanulságait azonban a mai történelmi viszonyok között nemcsak megvalósítjuk, hanem továbbfejlesztjük. 1848-49 forradalmi hagyományait az 1917. óta, a proletárforradalom elindulása óta eltelt több mint 40 év forradalmi fejlődésének új hagyományaival gazdagítjuk és teljessé tesszük....

A nép széles rétegeiben így éltek tovább a forradalom eszméi, és a nép azután lassan kitermelte magából a kommunistákat, hogy újból lángalobbantsák a forradalom tüzét. A kommunisták és a kommunisták pártja azután új tartalmat adott az 1848-49 márciusi eszméknek....

És ez a kommunisták által lángra lobbantott és vezetett új forradalom nem bukott el. 1917-ben diadalmaskodott a legsötétebb világrészen, a Cári Oroszországban és azóta diadalmaskodott a világnak közel felén, diadalmaskodott hazánkban is. Persze, hazánkban ezt a diadalt, ezt a dicsőséget nem könyvelhetjük el csupán

magunk számára. Az új forradalom nemzetközi jellege és erői segítettek a győzelemhez."¹²

A felsőoktatásban 1956 után sokáig keresték 1848 elfogadható mondanivalóját. Az egyetemi pártszervezetek munkaterveiből pontosan kiolvasható mit kell március 15-én ünnepelni. 1958 elején ezt az alábbiak szerint fogalmazták meg.

"A Pártszervezet politikailag előkészíti a II. félév ünnepi megnyilvánulásait (március 15., március 21., április 4., ünnepeit). Elsősorban ezeket az eseményeket kell megragadni a hallgatók politikai befolyásolására, mert ezek hagyományos ünnepek, amelyekre nem kell külön mozgósítani a hallgatókat és ezeknek természetüknél fogva politikai tartalmuk van.

Ezek az ünnepélyek alkalmasak volnának arra, hogy elsővonalbeli politikai vezetőink szóljanak az ifjúsághoz, és az ünnepély jellegének megfelelően tájékoztassák a politikai helyzetről.

Március 15-e lényeges mondanivalója lehetne: nem az ellenforradalom hanem az MSZMP az igazi örököse és továbbfejlesztője az 1848-1849-es forradalomnak."¹³

Az alapkérdés tehát itt ismét az, miként másfél évszázada folyamatosan kik az igazi örökösei 1848 forradalmi ifjúságának?

Az 1960-as, 1970-es években ezután rendkívül pontos, precíz és részletes forgatókönyvek készültek az egyetemi március 15-i ünnepekre, de ezeknek egyre kevésbé volt mozgósító ereje. Az egyetemi ifjúság elfordult a hivatalos ünnepektől és akadtak már olyanok is, akik hangot próbáltak adni ellenvéleményüknek. Éppen ezért a hatalom fokozottan készült az évfordulóra, mint ezt az ELTE egyik korabeli dokumentuma is bizonyítja 1968-ból:

"Rektor kéri a dékánokat, hogy az elkövetkező napokban, hetekben fokozottabban kísérvék figyelemmel az egyetemi ifjúság életét. Utal ezzel kapcsolatban a varsói mozgolódásra és az Eötvös

¹² SOTE Lt. 1/a. 1958. március 14.

¹³ Magyar Testnevelési Egyetem Levéltára 1/f. Rektori Hivatal Vegyes Iratok 1. doboz d.sz. Javaslat a TF MSZMP szervezetének munkatervére

Klubban állandóan felmerülő problémákra. A bölcsészhallgatók körében van egy szűkebb csoport, ezek a hallgatók az MSZMP politikáját elítélik, a KISZ-szel sem értenek egyet és szervezkedtek. A belügyi szervek erre már korábban felfigyeltek, egyeseket figyelmeztettek. Két hallgatót 2 évvel ezelőtt két félévre eltiltottak az egyetemi tanulmányoktól. Az utolsó hetekben 5 bölcsészhallgató ellen indítottak vizsgálatot összeesküvés gyanúja miatt; ezek szülei elég exponált párt- és állami funkcióban vannak. Ezek a jelenségek arra intenek, hogy a következő napokban (március 15. következik) és hetekben fokozottabb figyelemmel kell kísérni az egyetemi ifjúság életét. A bölcsészkaron az elmúlt napokban volt a plakett-ügy, s volt olyan KISZ-taggyűlés, ahol egyes szervezkedők nyilvános felszólalásban búcsúztak azzal, hogy a közeljövőben valószínűleg nem találkoznak hallgatótársaikkal. Erre a hangulatkeltésre való tekintettel is a kollégiumi igazgatókat is meg kell kérni, hogy figyelmük fokozottabb legyen."¹⁴

1972 márciusában a hivatalos ünnepeken túl először került sor nem hivatalos demonstrációra, majd ez 1973. március 15-én még erőteljesebben megisméltődött. Az MSZMP Központi Bizottságának különböző osztályai az alábbiakban foglalták össze az eseményeket.

..."A hivatalos ünnepeket követően a fővárosban és Szegeden rendzavarások voltak. Budapesten a Petőfi szobornál 11 óra után a csoportosulás elérte kb. az 5.000 főt. Kisebb csoportokban a Himnuszt és a Szózatot énekelték, a Nemzeti dal refrénjét kórusban szavalták, mások némán, lehajtott fővel álltak a szobor előtt. A tömeg többszöri felszólításra sem hagyta el a teret, így a tüntetés nyilvánvalóvá vált. A munkásörök 12 órakor kordonnal körülvették a szobrot és pár perc alatt feloszlatták a tömeget. Ezt követően mintegy 200 fős csoport a Tüköry utca és az Arany János utca kereszteződésében ismét összeverődött. Ezt a csoportosulást a rendőrség feloszlatta.

A késő délutáni órákban – mintegy másfél óra alatt – ismét nagy tömeg gyűlt össze a Petőfi szobornál. (Kb. 5-6000 fő). Egy részük már a délelőtti csoportosulásban is részt vett. Megállapíthatóan az összegyűlt tömeg többségét kíváncsiskodó

¹⁴ ELTE Lt. 16/b Rektori Tanács jegyzőkönyvei 1968. március 14.

járókelők, zömmel tanuló fiatalok képezték. Ugyanakkor szép számmal voltak kifejezetten garázdaságra hajlamos, külsőleg elhanyagolt, ápolatlan elemek, akik remélték, hogy részesei lehetnek a készülő botránynak. Jelen voltak tudatos ellenséges egyének is, akik feltűnés nélkül vegyültek a tömegbe, uszítottak, sőt a tömegoszlatást megelőzően, majd később az Astóriánál hevenyészett módon készített röplapokat szórtak ilyen jelszavakkal: "Oroszok, menjetek haza!", "1848-1956", "Szabad magyar sajtót" Kisebb csoportokban felhangzottak ilyen jelszavak: "Rabok tovább nem leszünk!", "Le a Varsói Szerződéssel!". A helyszínen többen filmezték, illetve az Intercontinental Szállóból fotóztak, volt aki magnóra vette fel a hangzavart.

A csoportosulás szervezésében nemzetiszínű szalaggal és zászlóval dekorált gépkocsik is részt vettek, ami arra utal, hogy a háttérből tudatosan befolyásolták az eseményeket. A rendfenntartó erők a beavatkozástól számított 20 perc alatt, ellenállás nélkül szétoszlatták a tömeget. Az eltávozottak egy része az Erzsébet hídról füttykoncerttel és kiabálásokkal nyilvánította nemtetszését.

Szegeden a hivatalos ünnepek után mintegy 200 fő – zömmel főiskolások – a Múzeum elé vonultak, ott 48-as dalokat énekeltek és verseket szavaltak. Este a Dóm-térenél lévő Petőfi szobornál (volt) néhány főiskolás, akik "külön ünnepséget" akartak szervezni. A rendfenntartó erők beavatkozására nem került sor. A rendőrség 7 főt előállított és szabálysértési eljárást indított ellenük.¹⁵

Az MSZMP Ifjúságpolitikai titkársága az eseményekből a következő tanulságokat vonta le:

"A március 15-i események újból bizonyították, hogy társadalmunkban – korlátok közé szorítva – de még mindig jelen vannak és egyes esetekben újratermelődnek a marxizmus-leninizmustól idegen eszmei áramlatok, politikánktól eltérő, esetenként azzal szembenálló nézetek. ...

Az ifjúságnak van egy szűk csoportja, amely a szocialista építés konszolidált körülményei között nem találja meg helyét és feladatait. Tagjaik áforradalmi nézetek miatt a fennálló társadalmi

¹⁵ Magyar Országos Levéltár. MDP-MSZMP Iratok Osztálya M-KS-288-36/1973/1.ő.e
330

renddel könnyen szembekerülnek. A párt tagjainak egy része bizonytalan a március 15-ével kapcsolatos politikai állásfoglalást és magatartást illetően; vannak akik csak progresszív jellegét ismerik el, míg mások jelentőségét tagadják.

Megfigyelhető volt, hogy a rendbontásoknál a munkásörökön, az ifjúgárdistákon, a jelenlévő funkcionáriusokon kívül szinte senki nem volt, aki aktívan szembeszállt volna a demagógokkal, pedig – feltehetően – több párttag és KISZ-tag aktivista is tanúja volt az eseményeknek.

Ez jelzi, hogy társadalmunk egészségesen gondolkodó, politikailag mellettünk álló tagjai részéről gyakran tapasztalható "kényelmesség", passzivitás, amely esetenként közömbösségben nyilvánul meg. Eltűrik, szó nélkül hagyják az utcán megjelenő ellenséges magatartást, jöllehet elítélik azt."¹⁶

**Összességében a Belügyminisztérium szervei
1973 március 15-én**

	<u>65 főt</u>	<i>előállítottak</i>
		<u>569 főt igazoltattak</u>
Összesen:	<u>634 fő</u>	
Eljárás indult:	<u>444 fő</u> ellen.	

Foglalkozás szerinti megoszlásuk:

	87 fő	egyetemista, főiskolás
	62 "	középiskolás
	54 "	szakmunkástanuló
	27 "	értelmiségi
	173 "	fizikai dolgozó
	30 "	egyéb foglalkozású
	11 "	munkanélküli
Összesen:	<u>444 fő</u>	

¹⁶ u.o. mint előző jegyzet.

Tanintézetek szerinti megoszlás:

14 intézettől 87 hallgató

42 fő	Budapesti Műszaki Egyetem
13 fő	Eötvös Loránd Tudományegyetem
9 fő	Kertészeti Egyetem
7 fő	Orvostudományi Egyetem
16 fő	egyéb egyetem, főiskola
34	középiskolából 62 tanuló
20	szakmunkásképző intézetből 54 tanuló

Politikai szervezethez való tartozás:

2 fő	MSZMP tag
238 fő	KISZ tag
4 fő	KISZ titkár
97 fő	Szüleik MSZMP tagok
27 fő	szüleik vezetői munka körben dolgoznak

Az 1973-as tüntetés után több hallgató ellen folyt eljárás, de a büntetések enyhék voltak, néhány diáknak rövidebb-hosszabb ideig felfüggesztették hallgatói jogviszonyát.

1973 után a párt és állami szervek fokozottan figyeltek oda a tavaszi ünnepekre, a Forradalmi Ifjúsági Napok lebonyolítására.

Az MSZMP Tudományos, Közoktatási és Kulturális osztálya a következő megoldásokat javasolta:

..." – A tavaszi megemlékezések rendjét, mértékét – a társadalmi-mozgalmi jelleg kidomborításával – egyértelműbben kellene a jövőben meghatározni. Javasoljuk, hogy időben az Agitációs és Propaganda Osztály segítségével dolgozzuk ki ünnepeink, megemlékezései célját, tartalmát, módját.

– Az ünnep kulturális karakterét erősíteni kellene: vidámak, könnyedek, még színesebbek legyenek a megemlékezéseket követő diákprogramok (délutáni színházi előadások, filmvetítések, térszene stb.).

* – Mindezek mellett tegyük egyértelműen világossá azt is, hogy nem tűrünk az utcán felelőtlen magánakciókat, magánünnepléseket; ezekkel szemben következetes keménységgel lépünk fel. A budapesti rendbontással kapcsolatban javasoljuk: – mindent el kell követni, hogy jövőre ne ismétlődhessék meg."¹⁷

– Felismerve a március 15-i események társadalomlélektani jelentőségét igen sokan készítettek terveket arra nézve, hogyan lehetne megelőzni a további tüntetéseket, elvonni az ifjúság figyelmét 1848-ról, elnémítani a "létező szocializmussal" ellentétes nézeteket. E szempontból jellegzetes az a terv, amelyet a Kádár korszak ünnepelt írója nyújtott be a KB Kulturális Osztályához.

"Immár második esztendeje, hogy március 15-én kellemetlen utcai incidensekre kerül sor. ... Megfelelő karhatalmi erővel természetesen szét lehet verni a fiatalokat, de ez politikailag aligha látszik célravezetőnek. ... Nem is szólva arról, hogy Budapest belvárosa néhány órán át úgy nézett ki, mint ha valamilyen komoly lázadást kellett volna leverni.

Félreértés ne essék: ennél sokkal komolyabb erőszak alkalmazását is helyesnek tartom, ha arra a szocialista rendszer védelmében szükség van. ...

Mindezek alapján javaslom, hogy a párt tekintse hangsúlyozott politikai feladatnak a jövő március 15-ét. Hogy elkerüljük az incidensek megismétlődését, annak egyetlen lehetősége, ha a párt maga áll az egész akció élére. S ezzel nemcsak a fenyegető veszélyeket lehet elhárítani, hanem igen jelentős politikai eredményeket is lehet elérni. Példaként hadd utaljak a Forradalmi Ifjúsági Napok mintaszerű kecskeméti megnyitójára, ahol a jó szervezés eredményeként az ifjúság valóban forradalmi ünnepet ünnepelt – anélkül, hogy a legkisebb rendbontásra került volna sor.

Néhány javaslatom a jövő március 15-ével kapcsolatban:

1. A párt valamelyik közismert vezetője nyilatkozzék a televízióban az elmúlt két március 15-e tanulságairól s az

¹⁷ MOL MDP-MSZMP Iratok Osztálya M-KS-288-5/1973/609 ö.e.

elkövetkező céljairól. Elengedhetetlennek érzem, hogy ebben a nyilatkozatban legyen önkritikus hang is, hiszen vitathatatlanul a mi hibánk, hogy eddig nem tudtuk igazi ünneppé változtatni március 15-ét.

2. Nyíltan és őszintén meg kell határozni a "játékszabályokat", vagyis azt, hogy milyen rendszabályokat kell betartani március 15-én. Ebben az esetben aki ezeket megszegi, az ellen már joggal fel lehet lépni. (Valószínűnek tartom pld., hogy a Petőfi szobor környékét egész napra le kell zárni, mivel ez a hely tömeggyűlésre alkalmatlan).
3. Fel kellene állítani a Felvonulási téren az 1848-as forradalom emlékművét. Ez politikailag is helyesnek tartom (hiszen 1848 és 1919 között szerves összefüggés van), amellet ezzel egyszer s mindenkorra áthelyeződnének a március 15-i ünnepségek arra a helyszínre, ahol március 21-ét, május 1-ét és április 4-ét is ünnepeljük. (S ahol egyébként a rendet minden különösebb nehézség nélkül fenn lehet tartani, anélkül, hogy a város közrendjét fölforgatnánk).
4. Március 15-én tömeggyűlést kell tartani a Felvonulási téren, számos jelentős közéleti személyiség részvételével. A gyűlés vezérszónoka a párt egyik tekintélyes vezetője legyen.
5. A tömeggyűléshez kapcsolódóan egész napos "népünnepélyt" kell rendezni. A műsorban vegyenek részt az ország legismertebb művészei, rendezzenek szabadtéri színházi előadásokat, lépjenek föl amatőr csoportok, tánc csoportok, stb. A "népünnepélyt" utcabállal lehet befejezni.
6. A TV rendezzen vetélkedőt a fiatalok számára a legjobb március 15-i műsorokra. A vetélkedő célja: megtalálni a

legjobb értelemben vett, politikus, agitatív, közösségi "népszórakoztató" formákat."¹⁸

A 70-es évek végéig átmenetileg úgy tetszett a fenti koncepció sikerült, és 1848 emléke elhalványult a magyar egyetemisták, a magyar ifjúság emlékezetében. A 80-as évek erjedése azután megmutatta, hogy a történelem mégsem a hivatalos ideológusok kénye-kedve szerint változik. A valódi demokráciát, 1848-49 örökségének igazi továbbvitelét kívánó ifjúság az 1980-as évek második felében egyre nyíltabban követelte a változásokat. 1986. március 15-én több mint 3000 fő nem hivatalos tüntetésen emlékezett 1848-ra és ezen az estén zajlott le Budapesten a második "Lánchídi Csata", amikor a rendőrség a hídon bekerítette és bántalmazta a tüntető fiatalokat.

1848-49 hatása immár másfél évszázada töretlen a magyar politikára. Nem véletlenül, hiszen a minden nehézség ellenére való forradalmi merészséget és cselekvőkészséget, az eszmékért való bátor kiállást jelképezi. E tulajdonságoknak pedig elsősorban hordozója a mindenkori fiatalság, különösen az egyetemi ifjúság.¹⁹

¹⁸ *u.o.* mint előző jegyzet.

¹⁹ E cikk anyagának összegyűjtésében közreműködtek Kiss József Mihály és Varga Júlia az ELTE Levéltárának munkatársai, amelyért e helyen is köszönetet mondok.

Das Nachleben von 1848 im ungarischen Hochschulwesen

Die Revolution von 1848/49 war ein entscheidendes Ereignis der ungarischen Geschichte, das 150 Jahre lang als Beispiel für die heimischen Studenten diente. In unserem Beitrag prüften wir nach, wie sich die Studenten an Universitäten und Hochschulen in den einzelnen Epochen an die Geschehnisse von 1848/49 erinnern. In der Zeit des Dualismus lebten noch zum Teil die damaligen Teilnehmer, aber auch Franz Josef, der die Revolution niedergeschlug. Dies bestimmte die Symbole der protokollaren Feierlichkeiten. Für die Revolution von 1918/19 diente 1848 als Vorbild. In der Zwischenkriegszeit verkündeten die Volks- und linkseingestellten Studentenbewegungen neben den formellen Feierlichkeiten eine Gesellschaftsform, der sich auf die Jünglinge von März 1848 bezieht. Nach 1948 war für die siegreiche kommunistische Macht eine unbequeme, aber unvermeidliche Vorgeschichte 1848. Sie versuchten die Bedeutung zu vermindern, jedoch sprachen darüber als ein Ereignis, dessen Nachfolge das kommunistische Regime ist. Die Jugendlichen an den Universitäten wiesen diese Erklärung ab und die Revolutionäre von 1956 sahen in ihren Vorfahren ein Vorbild. In den Siebziger und Achtziger Jahren trugen die inoffiziellen Studentenbewegungen vom 15. März zu den Vorbereitungen des ungarischen politischen Umbruchs bei.